

Voorkomen en terreinkeus van Slechtvalken *Falco peregrinus* in het Noordelijke Deltagebied

Gerard Ouweneel

Kort na 1950 begon in Noordwest-Europa de Slechtvalk drastisch in aantal af te nemen. Op de Britse eilanden bereikte de populatie het dieptepunt rond 1965; elders pas tegen 1975 (Tucker & Heath 1994). Volgend op een verbod op gebruik van bepaalde bestrijdingsmiddelen, trad geleidelijk herstel op. Parallel aan dit herstel nam in het Noordelijke Deltagebied het aantal slechtvalkwaarnemingen toe van geen tot één per winterhalfjaar omstreeks 1970, tot gemiddeld ruim één per excursie in winter 1994-1995. Een sterke terreingebondenheid is vastgesteld. In dit verslag wordt ingegaan op aantaltolname en terreinkeuze van Slechtvalken in het Noordelijke Deltagebied.

Methoden en verantwoording

Voor de wijze waarop de gegevens werden verzameld en gerangschikt alsmede in welk deel van Zuidwest-Nederland de slechtvalkwaarnemingen plaatsvonden, zij verwezen naar een eerder verslag (Ouweneel 1991). Deze studie heeft betrekking op waarnemingen gedaan tijdens de winters over het tijdvak 1965/1995, waarbij als winterhalfjaar werd beschouwd de periode gelegen tussen 1 september en 31 maart. Het in de grafieken gebruikte cijfermateriaal betreft uitsluitend slechtvalkwaarnemingen van de auteur. Aanvullende gegevens kwamen beschikbaar van H. Bult, DBA-vogelijij, P. van Geemert, G. Huyzers, A. & L. van der Linden, R. Strucker, B. van der Velden en A. Verkerk.

Terreinen

Het gros van de waarnemingen vond plaats op vaste plaatsen, in alle belangrijke overwinteringsgebieden van watervogels en/of steltlopers. Hier volgt opsomming van deze terreinen.

1. Oude Land van Strijen

Grootschalig open weidegebied in oosten van Hoeksche Waard, doorsneden door hoogspanningsleiding. Overwinterende Kolganzen *Anser albifrons*, Brandganzen *Branta leucopsis* en Smienten *Anas penelope*. In voor- en navinter Kieviten *Vanellus vanellus* en Goudplevieren *Pluvialis apricaria*. 's Winters ook grote troepen Houtduiven *Columba palumbus*.

2. Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen met Hoogezandsche Gorzen

Grootschalig landbouwgebied langs Hollandsch Diep in zuiden van de Hoeksche Waard met buitendijks de Hoogezandsche Gorzen. Doortrekkende en overwinterende ganzen en eenden. Grote concentraties Houtduiven.

3. Korendijksche Slikken

Uitgestrekte buitendijkse graslanden en ruigten in zuidwesten van Hoeksche Waard bij monding Spui in Haringvliet. Aansluitend op tegenover liggende Putten de Beninger Slikken. Grote concentraties doortrekkende en overwinterende ganzen, Smienten, Kieviten en Goudplevieren.

4. Ventjagersplaat/Hellegatsplaten

Uitgestrekte water- en platenarealen, door Volkerakdam van elkaar gescheiden. Over Hellegatsplaten hoogspanningsleiding. Grote concentraties ganzen, eenden, steltlopers en meeuwen.

5. Krammersche Slikken

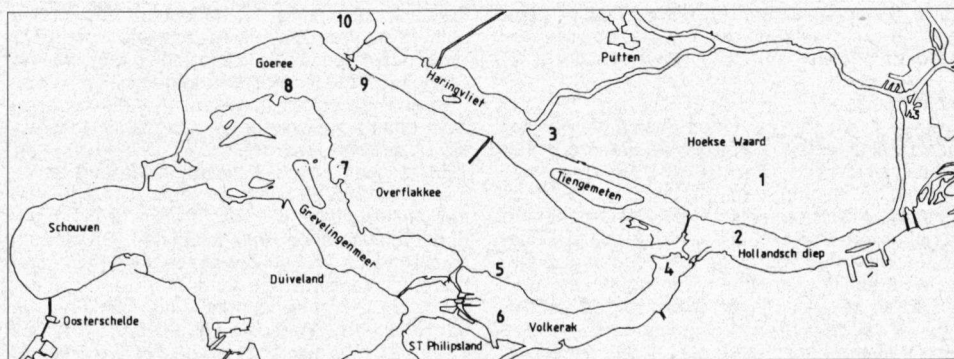
Voormalig sinds 1987 drooggevalen schor langs Krammer-Volkerak, zijdeover Overflakkee.

6. Philipsdam/Slikken van de Heen-West

Verbindingsdam door Krammer-Volkerak tussen Grevelingdam en Anna-Jacobapolder, leidend door en langs sinds 1987 drooggevalen schorren/platen waaronder Slikken van de Heen.

7. Slikken van Flakkee

Buitendijks langs zuidkust Overflakkee gelegen gebied Grevelingen, deels beweid. Een van de belangrijkste ganzenpleisterplaatsen van het Noordelijke Deltagebied. Grote aantallen Goudplevieren.

Kaart waar vaste plaatsen op staan aangegeven van overwinteringsgebieden.

Slechtvalk op hoogspanningsmast. Oude Land van Strijen, januari 1995.

Foto: Gerard Ouweneel.

8. Koudenhoek

Direct binnendijs van Grevelingen gelegen landbouw/graslandgebied tussen Goedereede en Ouddorp op Goeree-Overflakkee. Overwinterende Smienten, Rotganzen *Branta bernicla*, steltlopers. Buitendijs de platen Hompelvoet en Markenje.

9. Scheelhoek

Binnendijs langs Haringvliet gelegen rietgebied met belendend grasland onder Stellendam, Goeree-Overflakkee. Belangrijke pleisterplaats van Grauwe Ganzen *Anser anser*, Brandganzen, Smienten, steltlopers.

10. Kwade Hoek

Voor monding van Haringvliet liggend duin/kweldergebied met uitgestrekte getijdenslikken en steeds in omvang toenemende zandbanken. Grote concentraties watervogels en steltlopers.

De tussenliggende gebieden bestaan hoofdzakelijk uit open landbouwvelden. Er zijn geen grote steden, wel veel dorpen. Het houden van (wedstrijd)duiven is in de streek populair.

Aantallen

Grafiek 1 laat zien het tijdens het winterhalfjaar gemiddelde aantal per excursie waargenomen Slechtvalken over het tijdvak 1965-1995. De drastische stijging van dit gemiddelde sinds 1988-1989 is opmerkelijk. Met 47 waargenomen vogels tijdens 38 excursies (1,2 per excursie) leverde 1994-1995 het hoogste gemiddelde op van de dertig seizoenen. Het moet regelmatig voorkomen zijn dat Slechtvalken werden gemist, hoewel dat de soort voor vogelaars een behoorlijke trefkans heeft (Ouweneel 1988), omdat op plaatsen waar wordt gepleisterd, de vogels

meestal vaste uitkijkposten gebruiken. Tijdens de delta-excursie van 9 januari 1993 zag ik geen Slechtvalken, maar een eerder op de dag de zelfde route volgende excursie noteerde er vier (A. Verkerk). De DBA-vogelijjn meldde voor 24 januari 1993 zeven Slechtvalken (Kwade Hoek, Scheelhoek, Hellegatsplaten, Oude Land van Strijen, Philipsdam, Korendijsche Slikken en een vogel bij Den Bommel-Overflakkee). Tijdens een excursie op 8 januari 1994 nam ik zes Slechtvalken waar, waarvan twee vogels, niet bij elkaar, op de Slikken van Flakkee, waar op 15 oktober 1993 drie Slechtvalken verbleven (Van Geemert). Rond 10 oktober 1994 hielden zich acht Slechtvalken op in het gebied, waarvan drie op de Slikken van Flakkee.

De eerste exemplaren verschijnen in het Noordelijke Deltagebied begin september. De waarnemingen gaan door tot in het laatst van april. Eerste waarneming 19 augustus 1990 Hellegatsplaten (Van Geemert), laatste 3 mei 1995 Hellegatsplaten (DBA). Nadat op 10 mei 1994 op de Hellegatsplaten een met elkaar baltsend volwassen wijfje en onvolwassen mannetje waren te zien, bleef het mannetje de hele zomer ter plekke. Deze vogel was geringd.

Tabel 1 geeft voor het tijdvak 1985-1986 tot en met 1994-1995 de eerste en laatste waarneming per winterhalfjaar voor de in april 1987 permanent drooggevalle Hellegatsplaten. Op een uitzondering na valt op dat sinds 1988-1989, toen het slechtvalkenverblijf ter plekke min of meer het gehele winterhalfjaar ging beslaan, de aankomst- en vertrekdata binnen smalle marges vallen. Uit grafiek 2 komt naar voren dat de maanden september en maart de hoogste excursie

winter winter	eerste first	laatste last
1985-1986	26-10-1985	?
1986-1987	14-9-1986	2-1-1987
1987-1988	13-12-1987	23-1-1988
1988-1989	10-9-1988	23-4-1989
1989-1990	3-9-1989	28-1-1990
1990-1991	19-8-1990	20-4-1991
1991-1992	23-8-1991	25-4-1992
1992-1993	5-9-1992	22-4-1993
1993-1994	25-8-1993	10-4-1994
1994-1995	14-9-1994	3-5-1995

Tabel 1. Eerste en laatste waarnemingsdatum op de Hellegatsplaten over tijdvak 1985-1986 tot en met 1994-1995.

Table 1. First and last observation on the Hellegatsplaten from 1985-1986 to 1994-1995 inclusive.

siegemiddelden opleveren. Dit zou kunnen duiden op aanwezigheid van ook doortrekkende Slechtvalken die het gemiddelde opschroeven.

Terreinkeuze

Voorhanden potentiële prooi, openheid van terrein alsmede aanwezigheid van uitkijkposten vormen de gemeenschappelijke eigenschappen van door Slechtvalken gefrequenteerde biotopen in het Noordelijke Deltagebied. De tien eerder aangegeven gebieden zijn alle belangrijke pleisterplaatsen van doortrekkende/overwinterende steltlopers en/of watervogels. Openheid is een tweede collectief kenmerk. Zes terreinen liggen buiten de hoofdwaterkering, één gebied (nummer 2) deels binnen- deels buiten- en twee binnendijks, maar direct grenzend aan Grevelingen respectievelijk Haringvliet. Alleen het Oude Land van Strijen ligt verder landinwaarts. De Slikken van Flakkee, Slikken van de Heen en Korendijksche Slikken leveren de meeste waarnemingen op. Op beide eerste terreinen staan verspreid kniehoge markeringspaaltjes waarop Slechtvalken bij voorkeur rusten. Een solitaire wilg aan de rand van het Haringvliet is op de Korendijksche Slikken favoriet. Hoogspanningsmasten zijn geprefereerde rust/uitkijkposten in het Oude Land van Strijen. Het hoogspanningstracé over het Haringvliet/de Hellegatsplaten werd aangelegd in 1971. Van meet af aan, zij het aanvankelijk incidenteel, gingen Slechtvalken deze masten als rust/uitkijkpost gebruiken waardoor, met de Scheelhoek, deze lokatie een van de eerste terreinen in het Noordelijke Deltagebied betrof met min of meer regelmatige kans op waarneming van de soort. Sinds 1993-1994 neemt op de Hellegatsplaten voorkeur van Slechtvalken voor hoogspanningsmasten af, hetgeen wellicht correleert met conform de inrichtingsplannen steeds parkachtiger worden van het onderliggende terrein (Poorter 1989). Inherent aan hoogspanningsmasten is de aanwezigheid van leidingen. In december 1980 vonden nabij Maasdam jagers onder een hoogspanningsleiding een tweedejaars wijfje. Een valkenier revealde deze vogel, die in januari 1981 in Oostelijk Flevoland werd losgelaten (Ouweneel 1982).

Gedrag en voedsel

Zelden kwam het tot langdurig observeren van

Slechtvalken. Indien wél, dan valt op dat ze geen 'zitvlees' bezitten. Vanaf een van hun voorkeursposten ondernamen ze regelmatig vluchten, waarbij ze óf terugkeerden óf zich begaven naar een andere post. Of ze namen aanzienlijke hoogte en verlieten het terrein, een gang van zaken die consequenties kon hebben voor aantaltaxaties. Bij hun vluchten kwam het vaak tot 'stoops' op vogels, waarbij niet altijd duidelijk was of het serieuze jacht pogingen waren, trainingstoten, spel of pure jachtlust. Najaar 1974 nam ik bij Numansdorp 's morgens waar hoe een Slechtvalk een Houtduif bemachtigde en kropte. Daarna vloog de vogel naar de Hellegatsplaten, waar het 's middags weer tot 'stoops' kwam. Op 18 april 1995 kwam in het Oude Land van Strijen een troep schapen in paniek door een 'stoop' richting deze dieren, mogelijk gericht op zich er tussen bevindende vogels (A. Verkerk). Vaak werden schijnaanvallen uitgevoerd op stootvogels, vooral Buizerden *Buteo buteo* en kiekendieven *Circus spec.* Winter 1992-1993 verbleef een onvolwassen Zeearend *Haliaeetus albicilla* op de Korendijksche Slikken, winter 1993-1994 een exemplaar op de Hoogezandsche Gorzen en winter 1994-1995 een op de Slikken van Flakkee. Slechtvalken voerden op deze vogels regelmatig aanhoudende en felle charges uit. Evenmin is er een structurele prooi studie. Op 19 september 1992 vond ik op de Hellegatsplaten slechtvalkprooiresten van Kievit, twee Houtduiven en twee postduiven. Op de Korendijksche Slikken werden tussen 1982 en 1994 prooiresten aangetroffen van Wilde Eend *Anas platyrhynchos*, Wintertaling *Anas crecca*, Smient, Torenvalk *Falco tinnunculus*, Kievit, Houtduif en postduif. In die periode waren al dan niet geslaagde jacht pogingen te zien op Roerdomp *Botaurus stellaris*, Kolgans, Brandgans, Wilde Eend, Smient, Kievit, Goudplevier, Watersnip *Gallinago gallinago*, Houtduif, Veldleeuwerik *Alauda arvensis*, Spreeuw *Sturnus vulgaris* en Bonte Kraai *Corvus corone cornix* (G. Huyzers). In het Oude Land van Strijen werd jacht op Smienten waargenomen en er kwam ook een melding van een geslagen Kolgans. Op de Slikken van de Heen bemachtigde op 7 februari 1991 een Slechtvalk een Smient. De op de Hellegatsplaten overzomerende Slechtvalk had het vooral voorzien op ter plekke talrijk broedende Kluten *Recuivirostra avosetta*.

Molenweg met hoogspanningsleiding door Oude Land van Strijen. Op deze hoogspanningsleiding rust vaak een Slechtvalk. Voor passerend verkeer gaat de vogel meestal niet op.
Foto: Gerard Ouweneel.

Tot slot een citaat uit de dagboeken van G. Huyzers over waarnemingen op de Korendijksche Slikken van 8 november 1986: *'Pogingen op Bonte Kraai, Brandgans en Grauwe Gans. De Bonte Kraai moest bijna zijn getreiter met de dood bekopen. Na het verlaten van de boom waarin beide zaten, zette de Slechtvalk direct de achtervolging in. Tijdens de vlucht naar de volgende boom, een paar honderd meter verder, werd de vogel vijf maal aangevallen. Luide angstkreten maar de kraai bereikte de boom veilig. De Slechtvalk ging direct door met een aanval op een Brandgans. Deze liet zich vanaf circa vijf meter hoogte plotseling in het water vallen, een spectaculair gezicht. Daarna poogde de Slechtvalk met enkele duikstoten twee Grauwe Ganzen de lucht in te krijgen. Deze verweerden zich blazend en bleven op de grond. Al met al genoten van een fraai schouwspel.'*

Discussie

In Nederland overwinterende Slechtvalken zijn afkomstig uit Scandinavië en/of Midden-Europa. Hoewel de populaties in deze streken zich nu geleidelijk herstellen, signaleren Tucker & Heath (1994) dat de aantallen nog ver zijn verwijderd

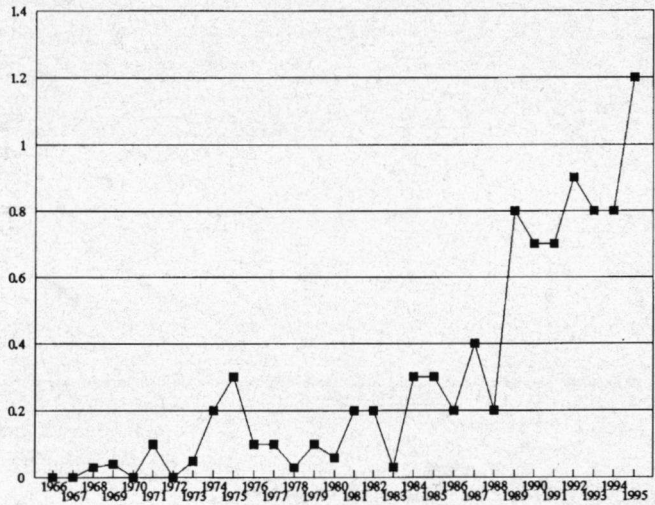
van die van vóór 1950. Aannemelijk is dan ook dat het aantal thans in Nederland overwinterende Slechtvalken beneden het niveau ligt van circa vijftig jaar geleden. Van Beusekom en anderen zagen zeventig jaar geleden op De Beer in oktober soms drie en vier Slechtvalken bij elkaar. Voor Lebrecht (in brief) was de soort in de jaren dertig en veertig een gewone verschijning langs het Hollandsch Diep en in de Biesbosch. Vóór 1950 was overwinteren in grote steden normaal. Dat dit thans nauwelijks gebeurt, is wellicht een tweede aanwijzing dat van volledig populatieherstel geen sprake is.

Het Waddengebied waaronder Lauwersmeer, Zuidelijk Flevoland, de Delta en nog een paar streken zijn slechtvalkgebieden bij uitstek (Van der Winden & Hagemeijer 1994). Meininger c.s. (1994) komen op 25-35 overwinterende Slechtvalken voor het gehele Deltagebied rond 1990. Sindsdien zal dit aantal nog wat zijn gestegen. In het Markiezaat/Zoommeergebied kan het aantal aanwezige Slechtvalken oplopen tot zes à zeven; waarnemingen van mei tot en met juli nemen hier toe (H. Bult). Voor het Noordelijke Deltagebied werden op twee data maximaal zeven respectievelijk acht Slechtvalken waargenomen.

Op de langs de zuidoever van Overflakkee gelegen Slikken van Flakkee zijn 's winters altijd een of meer Slechtvalken.
Foto: Gerard Ouweneel.

JAAR	GEM.OBSERV.
1966	0
1967	0
1968	0.03
1969	0.04
1970	0
1971	0.1
1972	0
1973	0.05
1974	0.2
1975	0.3
1976	0.1
1977	0.1
1978	0.03
1979	0.1
1980	0.06
1981	0.2
1982	0.2
1983	0.03
1984	0.3
1985	0.3
1986	0.2
1987	0.4
1988	0.2
1989	0.8
1990	0.7
1991	0.7
1992	0.9
1993	0.8
1994	0.8
1995	1.2

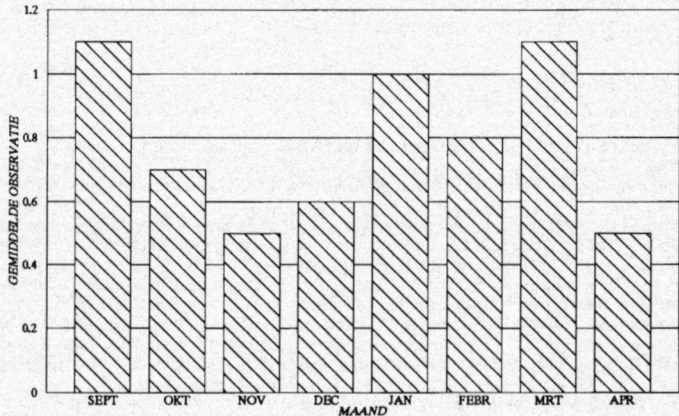
Grafiek 1. Per excursie gemiddeld aantal waargenomen Slechtvalken over tijdvak 1965-1966 tot en met 1994-1995.
 Graphic 1. Average number of Peregrine Falcons observed during excursion from 1965-1966 up to 1994-1995 inclusive.

Hierbij de kantekening dat vogelaars vogels kunnen missen, maar dat dubbeltellingen zullen plaatshebben, omdat Slechtvalken zich over grote afstanden verplaatsen. Een voorzichtige schatting van het aantal overwinteraars in het Noordelijke Deltagebied rond 1995 komt op 9-13 vogels. Dat voorzichtigheid bij aantalschattingen nodig is, bleek bij de traditionele midwinterstootvogeltelling van januari 1995 in de Hoeksche Waard. Via telformulieren waren vijf Slechtvalken geregistreerd. Na veel reconstructies moest dit aantal terug naar drie (A. Verkerk). Bij de tien vermelde voorkeurgebieden bevinden zich zeven die hun huidige structuur deels dan wel grotendeels hebben verkregen als gevolg van de deltawerken. Op een deel van deze terreinen verkeert de oecologische successie nog in het stadium met veel openheid en potentiële prooi-

vogels. Bij voortgang van de successie verdwijnen deze eigenschappen waardoor het gebied ook voor Slechtvalken aan aantrekkingskracht zal inboeten (Lebret 1964).

Van gepaard overwinteren, zoals vastgesteld in Lauwersmeer (Beemster 1993), kwamen vanuit het Noordelijke Deltagebied geen meldingen. Wel duidde een reeks waarnemingen op aankomst/doortrek c.q. vertrek van paren. Op 5 september 1992, een dag met harde wind, rustte een paartje in de luwte op de lage betonnen omloop van een hoogspanningsmast op de Hellegatsplaten. Het voorafgaande voorjaar had hier tot eind april een maand lang een paartje uitbundig gebalst. Van de houten broedruimte die de Vogelwerkgroep Hoeksche Waard in een van de masten aanbracht, werd geen gebruik gemaakt. In februari 1993 en mei 1994 waren op de Helle-

MAAND	OBSERVATIE
SEPT	1.1
OKT	0.7
NOV	0.5
DEC	0.6
JAN	1
FEBR	0.8
MRT	1.1
APR	0.5

Grafiek 2. Maandelijks gemiddeld aantal waargenomen Slechtvalken vanaf september tot en met april over 1991-1992 tot en met 1993-1994.
 Graphic 2. Average number of Peregrine Falcons monthly observed from september till april over 1991-1992 up to 1993-1994 inclusive.

Goudplevieren zijn tairlijk op de door Slechtvalken geprefereerde overwinteringsplaatsen in het noordelijke deltagebied.

Foto: Gerard Ouweneel.

Deze Slechtvalk werd in december 1989 gevonden onder een hoogspanningsleiding nabij Maasdam. De vogel, een tweejaars wijfje, kon in januari 1981 gerevalideerd worden losgelaten in Flevoland.

Foto: Gerard Ouweneel.

gatsplaten wederom baltsende paren. In het Markiezaatgebied komen tot diep in mei baltsende paren voor (H. Bult).

Bijlsma (1993) geeft een opsomming van de in Nederland door Slechtvalken tot 1993 verkozen broedplaatsen. Daarbij ook kraaienesten op hoogspanningsmasten, een in het Noordelijke Deltagebied voorhanden optie. Mocht het tot broeden komen dan lijkt de streek rond Bergen op Zoom beloftevolle mogelijkheden te hebben,

omdat daar de bosgebieden rond Woensdrecht nagenoeg grenzen aan het open Markiezaatgebied (H. Bult).

Summary

In this paper the author has brought together winter observations of Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in the northern part of the Delta, Southwest Netherlands. The study covers 30 years, from winter 1965-1966 until 1994-1995. Numbers of Peregrine increased remarkable after the pesticide period, from none to one every winter at the end of the sixties till an average of 1,2 Peregrines during each excursion in 1994-1995. The author estimates that nowadays 9-13 Peregrine Falcons winter in the northern part of the Delta.

Peregrines prefer staying in spatial areas with concentrations of wildfowl and waders. In the northern part of the Delta ten areas exist with regular wintering Peregrines. The birds have their favourite observation-points. If there are powerlines over favourite peregrine haunts, pylons as observation-posts have a preference.

No standard investigation of prey has been carried out. In two areas Peregrine kills of Mallard *Anas platyrhynchos*, Teal *Anas crecca*, Eurasian Wigeon *Anas penelope*, Kestrel *Falco tinnunculus*, Lapwing *Vanellus vanellus*, European Golden Plover *Pluvialis apricaria*, Wood Pigeon *Columba palumbus* and domestic dove were found. Stopping of Peregrines was observed a.o. on Bittern *Botaurus stellaris*, Whitefronted Goose *Anser albifrons* and Barnacle Goose *Branta leucopsis*. Both spring observations of displaying pairs as well as summering Peregrine Falcons increase. In the nearby future breeding Peregrines in the Delta are not out of question.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

LITTERATUUR:

- Beemster, N. (1993): Gepaard overwinterende Slechtvalken in de Lauwersmeer. De Grauwe Gors, nummer 3-4: 52-55.
- Beusekom, G. van, F.P.J. Kooymans, M.G. Rutten & N. Tinbergen (1930): Het Vogeleiland. A.G. Schoonderbeek, Laren N.-H.
- Bijlsma, R.G. (1993): Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Lebret, T. (1964): Oecologische successie en waterwildconcentraties. Ardea 52: 48-92.
- Meininger, P.L., C.M. Berrevoets & R.C.W. Strucker (1994): Watervogeltellingen in het Zuidelijk Deltagebied 1987-91. Rijksinstituut voor Kust en Zee rapport RIKZ-94.005, NIOO-CEMO, Middelburg/Yerseke.
- Ouweneel, G.L. (1982): Terug van weg geweest? Vogels nummer 8: 68-70.
- Ouweneel, G.L. (1988): Het Smelleken en de waarnemkans voor vogelaars. Het Vogeljaar 36: 145-147.
- Ouweneel, G.L. (1991): Vijftientig jaar stootvogels in het Noordelijke Deltagebied. Het Vogeljaar 39: 112-116.
- Poorter, E.P.R. (1989): Beheersvisie Krammer-Volkerak, Eendracht, Zoommeer. Flevobericht nummer 310, Lelystad.
- Ratcliffe, D. (1980): The Peregrine Falcon. T. & A.D. Poyser, Calton.
- Tucker, G.M. & M.F. Heath (1994): Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).
- Verkerk, A. (1995): Roofvogeltelling 1995 Hoeksche Waard. Rapport.
- Winden, J. van der & W. Hagemeljer (1994): Verspreiding Slechtvalk en Zeearend in winterhalfjaar. Sovon Nieuws 7: 8-9.